

GEROLD MIKULA

Grazi Egyetem Pszichológiai Tanszéke, Graz

AZ IGAZSÁGTALANSÁG ÉLMÉNYE: AZ IGAZSÁGTALANSÁG FENOMENOLÓGIÁJÁNAK JOBBI MEGÉRTÉSE FELÉ

Bevezetés

„Minél inkább érzi az ember az igazságtalan elosztás hátrányait, annál inkább megfigyelhető rajta a dühnek nevezett érzelmi viselkedés” (HOMANS, 1961, 75.). Homansnak ez a tézise és a téziszhez kapcsolódó elemzése, valamint ADAMS (1965) az egyenlőtlenségről szóló gondolatébresztő munkája voltak a fő forrásai a szociálpszichológiai kutatás egy új területének: az igazságosság és igazságtalanság kutatásának. Mint azt számos újabb könyv is dokumentálja, ezen a területen jelentős az előrehaladás (például FOLGER, 1984; GREENBERG és COHEN, 1982; LERNER és LERNER, 1981; MIKULA, 1980). Mint azonban DEUTSCH (1983) újabban helyesen rámutatott, „szinte egyáltalán nincsenek kutatások az igazságtalanság jelenségével kapcsolatban azoknak az embereknek a tényleges élményeire vonatkozóan, akik igazságtalanságot követtek el, vagy akik ennek szenvedő alanyai” (312 old.). Igen kevés adatunk van arról, hogy milyen érzelmek követik az igazságtalanság észlelését (vö. GREENBERG, 1984, összefoglalóját); ugyanez érvényes az igazságtalanság észlelése által kiváltott kognitív folyamatokra is. Számos szerző (például COHEN, 1982; KAYSER és SCHWINGER, 1982; MIKULA, 1984; UTNE és KIDD, 1980) felvetette, hogy egy észlelt igazságtalan eseményre adott reakcióinkat attribúciós gondolatok megjelenése közvetíti. Az erre vonatkozó empirikus adatok azonban hiányoznak.

Hogy olyan keveset tudunk arról, mit gondolnak és éreznek az emberek, amikor igazságtalanságot tapasztalnak, annak egyik fő oka módszertani nehézségekben keresendő. Ha valamit meg akarunk tudni ezekről a folyamatokról, a személyek önbeszámolóira kell támaszkodnunk, de ezeknek kérdéses az érvényességük. Ha valóban előre akarunk jutni ezeknek a folyamatoknak a megértésében, akkor fontos tanulmányoznunk, hogy mit gondolnak és éreznek az emberek, mikor egy igazságtalan eseménnyel találják szembe magukat, s hogyan közvetítik ezek a gondolatok és érzések végső reakciójukat. A szigorú módszertan iránti preferenciánknak még akkor sem szabad megakadályoznia azt, hogy elvégezzük a releváns kutatásokat, ha az így gyűjtött adatok nem olyan „tiszták”, mint szeretnénk.

Dolgozatom több olyan vizsgálatot ismertet, melyek ebbe az irányba tettek lépéseket. Két különböző módszert használtunk arra, hogy empirikus adatokat gyűjtsünk az igazságtalanságélmény természetéről és következményeiről. Az első módszer olyan igazságtalan eseményekről szóló utólagos beszámoló, melyekkel a személyek ténylege-

sen találkoztak. A második módszer passzív szerepjátszási eljárás. A személyeknek valaki igazságtalan sorsának leírását adjuk s azt kérjük tőlük, hogy éljék bele magukat vagy az igazságtalanul kezelt személy helyzetébe, vagy az igazságtalanság megfigyelőjének szerepébe. Ezután a helyzetben átélt érzéseiket és gondolataikat kell elmondaniuk. A kutatások tapogatózó jellege és a terjedelmi korlátok miatt bemutatásunkat az alkalmazott módszerekre s a kapott fontosabb eredményekre koncentráljuk. Az eredmények implikációit a további kutatásokról és az igazságtalanság élményének helyes konceptualizációjáról szintén át fogjuk tekinteni.

Utólagos beszámolók az igazságtalanság élményéről

Az utólagos beszámolók használatának fő célja az, hogy olyan igazságtalan eseményekről gyűjtsünk információt, melyekkel az emberek ténylegesen találkoznak mindennapi életük során. Az igazságtalansággal kapcsolatos jellegzetes szociálpszichológiai vizsgálatokban a személyek olyan helyzetekkel találkoznak, melyekről a kísérletezők úgy vélik, hogy igazságtalanok (például egyenlőtlen fizetség). Még ha később meg is kéri a személyeket arra, hogy ítéljék meg a helyzet igazságosságát, igen keveset tudunk arról, hogy mennyire releváns és mindennapi a helyzet a személyek számára. Ezzel szembeállítva a jelen megközelítés a valóságos, mindennapi és releváns igazságtalanság élményekről nyújt információt. E megközelítést használva, lehetővé válik az, hogy megtudjunk valamit azokról a legjellegzetesebb szociális keretekről, melyekben az emberek úgy érzik, hogy igazságtalanul bánnak velük. Arról is megtudhatunk egyet s mást, hogy milyen eseményeket és beavatkozásokat vélnek az emberek különösen igazságtalannak és hogyan reagálnak az igazságtalanságra mindennapi életükben. Ily módon ez a megközelítés gazdagabb információt kell adjon, mint az, melyet rendszerint alkalmaznak kísérleti helyzetekben.

Eljárás

A személyek a Grazi Egyetem hallgatói voltak. Azt kértük tőlük, hogy vegyenek részt az igazságtalansággal kapcsolatos élményeket vizsgáló kutatásban oly módon, hogy beszámolnak egy olyan igazságtalan eseményről, melynek áldozatai voltak. Még pontosabban arra kértük őket, hogy írják meg, hogyan és mikor történt az esemény, mi történt valójában és mit éreztek igazságtalannak. Ezután arra kértük őket, hogy amilyen részletesen csak lehet, számoljanak be: 1. gondolataikról és érzéseikről a leírt helyzetben; 2. voltak-e következmények s ha igen, melyek, s hogyan reagáltak ők maguk az őket ért igazságtalanságra; és 3. vajon megváltozott-e felfogásuk az eseményről később, s ha igen, mely irányban?

180 felkért hallgatótól 57 beszámolót kaptunk. A személyek közül 39 nő volt, 18 pedig férfi; átlagos életkoruk 22,3 év volt (18 és 43 közötti életkorral). Beszámolóik hossza 300 és 1200 szó között volt. Jelentős eltérések voltak a leírt eseménytől való időbeli távolságban: az események 23%-a kevesebb, mint 1 hónappal a beszámolás előtt történt, 30%-uk 1 évvel korábban, 35% pedig több, mint 1 éve (a maximum 15 év volt).

Eredmények

Mivel a rendelkezésre álló minta elég kicsiny volt ($n=57$), statisztikai feldolgozást nem végeztünk. Ehelyett arra törekedtünk, hogy leíró módon rendszerezzük a rendelkezésre álló információt.

Szociális környezet. Először azt a szociális környezetet elemeztük, melyben az igazságtalanság fellépett (lásd 1. táblázat). A leírt eseményeknek mintegy egyharmada (31,6%) iskolában vagy egyetemen történt. A következő két leggyakoribb környezet a család (24,6%) és a munkahely (14,0%) volt. A maradék események egyenlően oszlottak meg barátokkal való interakció (10,5%), különböző nyilvános események (például bevásárlás, közlekedés, tömegközlekedés – 8,8%), a lakás (problémák a szomszédokkal, szobatársakkal, háziurakkal – 8,8%) között, s végül a tekintély- és adminisztratív intézmények (1,8%) következtek a sorban. Ezek a helyzetek vizsgálati személyeink életének legalapvetőbb területeit fedik le.

Tekintélyviszonyok. Következő változónk, az igazságtalanság kezdeményezője és az áldozat közötti tekintély, hatalom vagy státuszviszony részben korrelál a szociális környezettel. Az iskolai környezettel és a tekintélyi intézményekkel kapcsolatban leírt események mindegyike, akárcsak a családdal kapcsolatos események döntő többsége (84,6%), valamint a munkahelyi eseményeké (88,9%) az igazságtalanságot kezdeményező személy javára fennálló hatalmi- vagy státuskülönbséggel volt jellemezhető. Ezzel szembeállítva a baráti szituációban mindkét személynek egyforma hatalma és státusa volt. Körülbelül egyenlő számban jelentek meg egyenlő és egyenlőtlen kapcsolatok a nyilvános helyzetekben és a lakással kapcsolatos helyzetekben. A szociális környezettől függetlenül a kezdeményezőnek az esetek 73%-ában nagyobb hatalma vagy magasabb státusa volt, mint az áldozatnak.

Kiváltó események. Az igazságtalanság élményét kiváltó események pontosabb elemzése feltárta, hogy a személyek az „igazságtalanság” kifejezést sokkal általánosabban használták, mint azt általában a társadalomtudósok teszik.¹ Ugyanakkor a leírt események közül jó néhány (lásd 1. táblázat) egybevágt az igazságosság tudományos értelmezésével. A leggyakrabban említett események a megalapozatlan vád esetei voltak (31,3%), ezek szinte minden szociális helyzetben megjelentek. A második leggyakoribb kategória (24,6%) az igazságtalan osztályzással kapcsolatos vagy a teljesítmény és erőfeszítés elismerésének hiányával. Ez a kategória természetesen az egyetemi vagy iskolai környezetben a legjellegzetesebb. Az ígéret és megállapodások megszegése egy harmadik kategória (7,0%), mely szinte mindegyik környezetben előfordult. Ezen a három típuson túl mintánkban egy-két alkalommal előfordult néhány egyéb kategória is: igazságtalan büntetés; saját hiba be nem vallása; teljesíthetetlen követelések; visszaélés a bizalommal; meg nem felelő hangnemű utasítás; beavatkozás más ügyeibe; csalás; jogok visszavonása; végül durva és jogtalan visszaélés a magasabb státussal és hatalommal. Az említett események között 6 esetben a fenti kategóriák közül kettő vagy három keverékéről van szó. Egy eseményt nem tudtunk egyértelműen besorolni ebbe a kategóriarendszerbe.

¹Egyik személyünk például úgy vélte, hogy igazságtalan az, hogy anyósa beleártja magát az ő dolgába.

1. táblázat

A szociális körülmények és kiváltó események gyakorisága

	Iskola/ Egyetem	Család	Munka- hely	Barátok	Nyilvános helyek	Lakás	Tekintély/ Hivatal	Összes
Alaptalan vád	2	6	3	2	2	3	18	(31,58%)
Igazságtalan osztályozás, teljesít- mény vagy erőfeszítés el nem ismerése	12	1	1				14	(24,56%)
Ígéretes és megállapodások megszegése		1	1	1		1	4	(7,02%)
Igazságtalan büntetés		2					2	(3,51%)
Hiba el nem ismerése	1		1				2	(3,51%)
Teljesíthetetlen követelés				2			2	(3,51%)
Visszaélés a bizalommal				1		1	2	(3,51%)

Következmények és reakciók. Ezután a leírt következményekkel foglalkoztunk és azzal, hogy az áldozat hogyan reagált az igazságtalanságra.² A jegyzőkönyveket átnevezve hét következménytípust tűnik érdemesnek megkülönböztetni egymástól. Az első kategóriánál a személy megpróbálja meggyőzni a kezdeményezőt, hogy változtassa meg döntését vagy cselekedetét, és megpróbálja megmagyarázni és igazolni saját korábbi cselekvéseit. 28 személynél (49,1%) fordult elő ilyen típusú reakció. Közülük 20 azonban azt mondta, próbálkozása sikertelen volt; csak 5-en számoltak be sikerről.³ Három további személy megemlítette, hogy közbe akart avatkozni, de végül is ezt nem tette meg. A második kategória büntetés abban a formában, hogy a személy bosszút áll a kezdeményezőn vagy inzultálja őt. Tíz személy (17,5%) számolt be arról, hogy ezt tette és nyolc további személy latolgatta a büntetést. A harmadik kategória olyan reagálásokat foglal magába, mint a további kapcsolatok aktív kerülése, a kapcsolat aktív megszakítása a kezdeményezővel és „kilépés a helyzetből”. Hat személy (10,5%) számolt be ilyen válaszokról, és nyolc további személy (14,0%) említette, hogy latolgatták ezt a lehetőséget. Egy negyedik kategóriába azok a válaszok tartoztak, melyeknél az áldozatok tanács, támogatás vagy megnyugtatás keresésről számoltak be (6 eset, 10,5%) vagy latolgatták ezt (1 eset). Ezzel az első négy választípussal összehasonlítva a maradék három kategória passzív válaszokat vagy következményeket tartalmazott. Kilenc személy (15,8%) arról számolt be, hogy kapcsolatuk minősége a kezdeményezővel az igazságtalan akció következtében megromlott, hét személy (12,3%) valamilyen passzív ellenállási formáról számolt be, tizenketten pedig (21,1%) azt mondták, hogy beletörődtek a sorsukba. Válaszként arra a kérdésre, hogy vajon a személyek felfogása a helyzetről megváltozott-e azóta, csak 12 személy említette, hogy már nem érzi úgy, hogy igazságtalanok voltak hozzá. 34 személy azt állította, hogy felfogása nem változott meg az esemény óta. Néhányan közülük azonban azt említették, hogy már nem dühösek (5 eset) vagy ma már sokkal kevésbé tartják fontosnak az eseményt (5 eset).

Érzelmi válaszok. A személyek beszámolóinak elemzésében az utolsó lépés az érzelmi válaszok feltárása volt. Annak érdekében, hogy egy értelmes kategóriarendszert kapjunk, az első harminckét személy jegyzőkönyvéből kigyűjtöttük az érzelmi válaszokra utaló nyílt megjegyzéseket (ez 38 különböző érzelmi kifejezést jelentett), s ezeket 6 személy megítélte. Az utóbbi személyektől (akik javarészt a Grazi Egyetem pszichológia tanszékének munkatársai voltak) azt kértük, hogy sorolják értelmes osztályokba az érzelmi kifejezéseket. Annyi kategóriát használhattak, amennyit csak szükségesnek tartottak. Bár a felmerült kategóriák száma öt és nyolc között változott, általában figyelemre méltó megegyezés volt a megítélők között. A felmerült javaslatokat kombinálva jelenlegi célunkra a legmegfelelőbbnek az tűnt, ha öt különböző érzelemkategoriat különítünk el. A továbbiakban ezeket a kategóriákat használtuk mind az 57 jegyzőkönyv érzelmi megjegyzéseinek osztályba sorolására.

Az első kategóriába olyan érzelmek tartoztak, mint a düh, harag és a méltatlan-

²A személyek természetesen egynél több következményt vagy reagálást is írhattak, ezért az alábbiakban ismertetett százalékok összege nem 100%.

³Érdemes megemlíteni, hogy az összes sikeres próbálkozásnál az áldozat hatalom és státusz szempontjából egyenlő volt a kezdeményezővel.

kodás – a személyek 68,4%-a számolt be ilyen érzelmeiről.⁴ A második kategóriába sorolt válaszok tipikus példái: felizgatom magam, ideges vagyok, bizsereg a gyomrom, csak úgy ver a szívem. Ezek az arousal típusú válaszok a személyek 12,3%-ánál jelentek meg. A harmadik kategóriába tartoznak mindazok az érzelmi válaszok, melyek a megdöbbenéssel, meglepetéssel, csodálkozással, zavarral és letaroltsággal kapcsolatosak. A személyek 28,9%-a számolt be ilyen érzelmi válaszokról. A negyedik kategóriába passzívabb reakciók tartoztak, olyanok, mint a reménytelenség, az önsajnálát, a tanácsatlanság, a lemondás. Mintáinkban a személyek egyharmada számolt be ilyen érzelmeik átéléséről. Az ötödik és egyben utolsó kategóriába olyan érzelmi válaszok tartoztak, melyek egy másik személy negatívan értékelt megelőző akcióját sugallják. Olyan érzelmi válaszok tartoznak ide, mint a csalódottság, a megbántottság, a becsapottság, s ez a személyek 28,1%-ánál jelent meg.

A kódolás objektivitása. Az elemzés során használt különböző kategorizációk objektivitásának ellenőrzésére egy nem betanított kódolótól azt kértük, hogy kódolja újra mind az 57 jegyzőkönyvet. Egyetlen egy kivétellel a megítélők közötti megegyezés kielégítően magas volt. A szociális környezetről a megegyezés 96,5% volt, a státus és hatalmi viszonyokról 98,2%, a kiváltó eseményekről 80,7%, az érzelmi reakciókról pedig 79,6%. A következményekről és reagálásokról viszont az egyezés csak 59,8% volt.

Megbeszélés

Az igazságtalan eseményekről szóló utólagos beszámolók elemzése figyelemre méltó mennyiségű információt nyújtott, s igazolta, hogy ez a módszertan hasznos. Amíg azonban kiterjedtebb és rendszeresebb nyomon követő vizsgálatokat nem végzünk, az alábbi okokból óvatosan kell kezelnünk az eredményeket. Először is az eddig elemzett beszámolók száma meglehetősen alacsony. Másodszor, a kérdőívek visszaadásának aránya meglehetősen alacsony volt – egyharmadnál alacsonyabb. Harmadszor, semmit sem tudunk arról, hogy mért éppen az adott eseményről számoltak be a személyek. Végül, mivel a vizsgálatban csak egyetemi hallgatók vettek részt, óvatosan kell lennünk az eredmények általánosításában. Ez különösen fontos az igazságtalanság élményéhez vezető kiváltó eseményekkel, valamint a szociális helyzetekkel kapcsolatban.

Nyilvánvaló eltérés van azok között az igazságtalan események között, melyekről személyeink beszámoltak és a korábbi kutatásokban rendszerint alkalmazott igazságtalan helyzetek között. A múltban jórészt használt igazságtalanság típusok – igazságtalan fizetség és az anyagi javak igazságtalan elosztása – alig jelentek meg. Ehelyett az említett események jó része igazságtalan vád, vagy igazságtalan osztályzás volt, illetve abból fakadt, hogy a teljesítményt vagy erőfeszítést a szülők vagy tanárok nem ismerték el. Mivel a korábbi vizsgálatokban is javarészt egyetemi hallgatókat használtak vizsgálati személyekként, ez a diszkrepancia megkérdőjelezi a múltban kapott eredmények érvényességét és általánosíthatóságát.

⁴ A legtöbb személy egynél több érzelmeiről számolt be (a maximum hat volt az átlag pedig 2,6) néha ugyanabba, néha eltérő kategóriába tartozókról. Ennek megfelelően a százalékok nem 100-at eredményeznek összességükben.

A felmerült igazságtalan események változatossága felveti, hogy közelebbről meg kell vizsgálni ezek hasonlóságait és eltéréseit. Megfelelő módszerekkel talán kialakítható lesz az igazságtalannak átélt események vagy beavatkozások értelmes taxonómiája. Ez a taxonómia jelentősen hozzájárulhat az igazságtalanság élményének finomabb fogalmi megragadásához.

Az igazságtalan eseményeknek a személyek által említett következményei, valamint az, hogy véleményük szerint megváltozott-e álláspontjuk az eseményről azóta és hogyan történt ez, nem vágnak egybe az igazságossági elmélet elméleti előfeltevéseivel (ADAMS, 1965), melyek szerint az igazságtalanul kezelt emberek vagy viselkedéses vagy megismerési szinten mindig helyreállítják az igazságot. Adataink szerint csak nagyon kevés embernek sikerült viselkedésében helyreállítania az igazságot. Ennek ellenére vizsgálati személyeink többsége nem változtatta meg álláspontját az eseményről s továbbra is úgy érezte, hogy igazságtalanul bántak vele.⁵ Végül, a felmerült érzelmi válaszok meglehetősen összhangban vannak HOMANS (1961), ADAMS (1965) és WALSTER és BERSCHIED (1978) tézisével: a leggyakrabban említett érzelmek, a düh, a harag és a méltatlankodás, ezek fordulnak elő a legsűrűbben és a személyek legnagyobb százalékánál.

Nem szabad elfelednünk azonban, hogy számos egyéb és jelenségtani szempontból meglehetősen eltérő érzelmről is beszámoltak a személyek (például meglepetésről, tanácstalanságról). Ha ez megbízható eredmény, akkor arra utal, hogy az igazságtalanság élményét kísérő érzelmi folyamatokat gondosabban kell kezelnünk az igazságtalanság fogalmi megragadása során, mint azt a múltban tettük.

A szerepjátszási vizsgálat

A szerepjátszási vizsgálatokat abból a célból végeztük, hogy részletesebben feltárjuk azokat a megismerési folyamatokat és érzelmi reakciókat, melyeket egy igazságtalan esemény észlelése kivált. Ezen felül megkíséreltük a személy mint áldozat és a személy mint kívülálló megfigyelő szerepe közti lehetséges eltérések vizsgálatát. Több szerző (például DEUTSCH, 1985; MIKULA, 1984; REIS, 1984) felvetette, hogy az igazságtalan eseménnyel kapcsolatban felvett perspektíva vagy szerep (vagyis az, hogy a személy kezdeményező áldozat vagy kívülálló megfigyelő) az esemény észlelésének és átélésének eltéréseihez vezethet. Az itt következő érvelés középpontjában a megismerési mozzanatokról és érzésekről szóló beszámoló elemzése és nem az áldozatok és megfigyelők közti különbség elemzése áll. Ezeket a különbségeket is meg fogjuk azonban említeni.

A szerepjátszási módszer hasznosságát az igazságtalan események észlelését követő megismerési mozzanatok feltárásában MIKULA és SCHLAMBERGER (1985) vizsgálata tárta fel először. A vizsgálati személyek ebben a kutatásban (egy osztrák kö-

⁵ Természetesen felvethető, hogy ez a vizsgálatunkban használt instrukció következménye, hiszen azokról az eseményekről, melyeket már nem éreznek igazságtalannak, be sem számolnak a személyek. Ennek az érvnek az elfogadhatóságát gyengíti azonban az, hogy 12 személy olyan eseményekről számolt be, melyeket már nem érzett igazságtalannak.

zépiskola diákja) rövid leírást kaptak egy olyan eseményről, ahol egy diákot igazságtalanul kezel a tanára. A kísérleti körülmények függvényében vagy az igazságtalanság áldozatának szerepébe kellett belehelyezték magukat, vagy az eseményt megfigyelő külső diáktárs szerepébe. Ezután le kellett írják mindazokat a kérdéseket és gondolatokat, melyek a leírt helyzettel kapcsolatban eszükbe jutottak.

A beszámolókat különálló megismerési egységekre bontották. Új megismerési egységet mindig akkor nyitottunk, amikor a gondolati tartalom változott. Ezen az alapon kb. 390 különböző választ azonosítottunk. Ezután kódolási rendszert alakítottunk ki a megismerési mozzanatok értelmes kategóriába sorolására. Elméleti megfontolások és a megfigyelt válaszok alapján a következő három kategóriát alakítottuk ki: cselekvéssel kapcsolatos kérdések és gondolatok, attribúciós kérdések és gondolatok, megítélések és értékelések. A cselekvéssel kapcsolatos gondolatok közé az egyén által tervezett cselekvésükre vonatkozó megjegyzések és az igazságtalansággal való szembeszállás reménytelenségére vonatkozó nyílt megjegyzések egyaránt beletartoztak. Az attribúciós kategóriába főként a lehetséges okokra vonatkozó és a magyarázó próbálkozások tartoztak. A harmadik kategóriába a tanárt és cselekedeteit értékelő mozzanatok tartoztak, a helyzet értékelései és a tanárral, illetve a tanár–diák viszonytal kapcsolatos lehetséges következmények megítélései.

A válaszoknak kb. 98%-a besorolható volt ebbe a kategóriarendszerbe. A szerzők, valamint három nem betanított kódoló közötti egyetértés 80–85%-os volt. A megjegyzések kb. 47%-a értékelésekből és megítélésekből állt; a cselekvéssel kapcsolatos gondolatok 31%-ot képeztek; az attribúciós kérdések és gondolatok pedig a megfigyelt válaszok 22%-át tették ki. A megfigyelői szereppel összehasonlítva az áldozat szerepbe magukat beleélő személyek sokkal több attribúcióról (1,39 vs. 0,37), valamint cselekvéssel kapcsolatos gondolatokról (2,15 vs. 0,73) számoltak be, és szignifikánsan kevesebb értékelésről és megítélésről (2,11 vs. 3,12).

Általánosan fogalmazva, a szerepjátszási módszer hasznosnak tűnt, s érdekes eredményeket hozott. Vizsgálatunknak azonban több hátulütője is volt. Először is, egyetlen igazságtalan esemény egyetlen leírását alkalmaztuk. Emiatt semmit sem tudunk, hogy vajon az így kapott eredmények más igazságtalan eseményekre általánosíthatók-e. Másodsor, a vizsgálati személyek meglehetősen alacsony száma ($n=72$) nem tette lehetővé, hogy szűkebb válaszkategóriákat alakítsunk ki, mivel ezek gyakorisága nagyon kicsi lett volna. Harmadsor, a vizsgálatban alkalmazott utasítások csak megismerési mozzanatokot hangsúlyoztak, kérdéseket és gondolatokat, és nyíltan nem kérdeztek rá az érzelmi reagálásra. Ennek eredményeként nagyon kevés érzelmi megjegyzést kaptunk. (Bátran feltételezhetjük, hogy ez meglehetősen atipikus az igazságtalanság átélésével kapcsolatban.) Végül, érdekes lett volna további információt gyűjteni arról is, hogyan észlelték a személyek a leírt helyzetet. Mindezekből a megfontolásokból kiindulva szükségesnek látszott, hogy egy második és kiterjedtebb kutatást végezzünk, azonos módszert használva.

Egy újabb szerepjátszási vizsgálat

A második vizsgálatban 316 osztrák középiskolás vett részt, 16 és 20 év között (átlagos életkoruk 17,25 év volt). 38 személy (kb. 12%) adatait ki kellett zárunk az elemzésből; 2 személy megtagadta a részvételt, 8 személy általános szinten beszélt az igazságtalanság problémáiról, 28 személy pedig megváltoztatta az eredetileg neki rendelt perspektívát.⁶ Végül mintánk tehát 278 személyből állt (144 nő és 134 férfi), akik közül 149 az áldozat szerepét, 129 pedig az érintetlen megfigyelő szerepét játszotta.

Az igazságtalanság öt különböző forgatókönyvét alkalmaztuk, melyek mindegyike az iskolai helyzethez kapcsolódott. Az első azonos volt az első kutatásban használttal; a további négy pedig osztályozási problémákkal, megalapozatlan váddal, valamint azzal foglalkozott, hogy egy tanár nem ismeri el egy diák erőfeszítéseit vagy teljesítményét.⁷ A forgatókönyvekben leírt személyeket annak alapján választottuk ki, hogy informális beszélgetéseket folytattunk diákokkal a gyakran előforduló igazságtalanságokról.

A személyek az öt forgatókönyv egyikének egy változatát kapták két lehetséges változatból: az egyik az áldozat, a másik a külső megfigyelő diáktárs perspektívájából írta le a helyzetet. Arra kértük őket, hogy amennyire csak képesek rá, próbálják belehelyezni magukat a leírt helyzetbe s írják le, hogyan éreznék magukat, s mi jutna eszükbe. Miután gondolataikat és érzéseiket leírták, kérdésekre kellett válaszoljanak. Többek között a következőket kellett megítélniük: (1) mennyire izgatta fel, dühítette, nyomasztotta őket az esemény vagy okozott bennük tehetetlenségi érzést; (2) mennyire érezték a helyzetet igazságtalannak; (3) milyen gyakran találkoztak hasonló helyzettel a múltban; és (4) milyen mértékig érezték együtt a történet áldozatával.

Gondolati és érzelmi kategóriák

Mivel a minta s ennek megfelelően a megfigyelt válaszok száma is sokkal nagyobb volt ebben a második kutatásban, mint az elsőben, részletesebb kódolási rendszert tudtunk kidolgozni, mely nagyobb számú és szűkebben definiált kategóriát tartalmazott. E kategóriák közül sok olyan volt, melyek statisztikai elemzésre nem adtak módot, mivel túl ritkák voltak. Ezzel együtt ezek is informatívak, hiszen hozzájárulnak az igazságtalanságélmény jelenségtanának részletesebb és életszerűbb leírásához.

Attribúciós kérdések és gondolatok. Az első vizsgálatához hasonlóan a válaszok egy része attribúciós kérdésekkel és gondolatokkal volt kapcsolatban. Ezen típuson belül négy különböző kategóriát sikerült elkülöníteni: (1) a kezdeményező (a tanár) igazságtalan cselekedetének vagy döntésének lehetséges okaival és magyarázatával kapcsolatos attribúciós kérdések (*Attr.?*); (2) oksági attribúciók, melyek magyarázatot adnak az eseményre vagy a kezdeményező cselekedetére és döntésére (*Attr.*); (3) az ál-

⁶Érdeemes megemlíteni, hogy ezek a perspektíva-váltások igencsak egyenlőtlenül oszlottak meg. 26 személy mozdult el a megfigyelő perspektívájából az áldozatába, s csak 2 személy váltott ellentétes irányba.

⁷A forgatókönyvek leírásával a szerző szívesen áll rendelkezésre.

dozatnak tulajdonított felelősség (*Resp.*); végül (4) az áldozat felelőségének nyílt tagadása és felelőség tulajdonítása más személyeknek vagy eseményeknek, melyek azt sugallják, hogy az áldozat ártatlan (—*resp.*).

Példák a válasz besorolásra

Kategória	Példák
<i>I. Attribúciós kérdések és gondolatok</i>	
1. <i>Attr?</i>	„Mért én?”; „Mért nem hisz bennem?”; „Mért van ellenem?”; „Dühös rám?”; „Hogy tehet ilyet?”; „Vajon szándékosan csinálta?”
2. <i>Attr</i>	„Talán nem szeret”; „Kivételez”; „Rosszkedve van”; „Biztos, hogy tévedt”.
3. <i>Resp</i>	„Az ő baja”; „Többet kellett volna tanuljak”.
4. <i>N-Resp</i>	„Nem tudok mit tenni”; „De hisz én annyit tanultam”; „Nem a diák hibája”.
<i>II. A cselekvéssel kapcsolatos gondolatok</i>	
1. <i>A_{rest}</i>	„Elmegyek a tanárhoz és megmondom neki.../megkérdezem tőle miért...”; „Nem állok ki emellett”; „Össze kell tartunk”; „Segíték a gyerekek abban, hogy meggyőzze a tanárt”; „Teljességgel támogatom”.
2. <i>A_{bünt}</i>	„Majd én megmutatom neki”; „Ezt még megkapja tőlem”; „Nevetséges-sé fogom tenni”; „Megmondom neki, hogy kopjon le”.
3. <i>A_{pass}</i>	„Megmutatom neki, milyen dühös vagyok”; „Nem fogok jelentkezni az órán”; „Majd jól kiröhögöm”; „Makacs leszek”.
4. <i>A_{opp}</i>	„Kimegyek, bár nem lehet”.
5. <i>A_{inf}</i>	„Megbeszélem a barátommal”; „Tanácsot kérek más tanároktól”; „Megtudom, hogy szabad-e ezt megtennie”; „Összehasonlítom a két gyerek dolgozatait”.
6. <i>A_{bát}</i>	„Behívom a szüleimet az iskolába”; „Meggérem az osztálybizalmi, hogy beszéljen a tanárral”; „Felbízatom a diákot, hogy tiltakozzon a döntés ellen”.
7. <i>A_{más}</i>	„Nem volna szabad így megbüntetni”; „Másoknak kellene beszélniük a tanárral”; „Anyám ezt biztos elintézi”.
<i>III. Nem cselekvés</i>	
1. <i>N-Act</i>	„Nincs mit tenned”; „Nem érdemes bármit is csinálni”; „Nem izgat elégé ahhoz, hogy tegyek valamit is”; „Azt hiszem, hozzá fogok szokni”; „Azt hiszem, jobb, ha hagyom úgy, ahogy van”.

[2. táblázat folytatása]

Kategória

Példák

IV. Reflexiók, értékelések és megítélések

1. *E_k* „Disznó dolog”; „A tanár igazságtalan”; „Rohadt dög”;
2. *R_{sz}* „Meg kellene tartsa a szavát”; „Két azonos dolgozatra azonos jegyet kellene adni”; „Egy tanár csak akkor mondhat ilyet, ha bizonyítani tudja”; „Csak azt nem tudom, minek tanultam”; „Nem valami jó nevelés, ha nem engednek kimenni”.
3. *R_á* „Mindig ugyanaz”; „Ez jellemző a tanárookra” (az iskolarendszerre); „A tanárok ...”; „Nincs a földön igazság”.
4. *K_á* „Ezentúl keményebben kell dolgoznom”; „Mi lesz, ha megbukom a vizsgán”; „A gyerek ki fog kapni a szüleitől”.
5. *K_k* „Bajba fog kerülni”; „El fogják veszteni a diákok hitüket a tanárban”; „Sosem fogok megbocsájtani neki”.
6. *L_k* „Nem is olyan rossz ez”; „Engem aztán nem izgat”; „Ne izgulj”.

V. Képzeltbeli agresszió

1. *Aggr* „Ki tudnám törni a tanár nyakát”; „Le kéne rohanni a tanárt”.

VI. Empátiás válaszok

1. *Emp* „Együttérzek diáktársammal”; „Az áldozat dühös lesz”; „Az áldozat nem érti miért ...”; „Ha én lennék az áldozat, akkor ...”.

Cselekvéssel kapcsolatos gondolatok. A második nagyobb választípust a különböző cselekvéssel kapcsolatos gondolatok alkották. A következő kategóriák megkülönböztetése látszott érdemesnek: (1) az aktív beavatkozással kapcsolatos gondolatok és az igazság helyreállításával összefüggő próbálkozások, az áldozat segítése, közös akció tervezése az osztály összes diákjaival (*A_{rest}*); (2) a kezdeményező megbüntetésével kapcsolatos gondolatok inzultálás vagy bosszú segítségével (*A_{bünt.}*); (3) az igazságtalan kezeléssel összefüggő passzívabb reagálások (*A_{pass.}*); (4) a kezdeményező által igazságtalanul kiadott tilalom áthágásával vagy ellenállással összefüggő gondolatok (*A_{opp.}*); (5) más személyektől tanács kérése, igazolás keresése másoktól saját álláspontunkra és releváns információ keresése a helyzet megfelelő értékelésére (*A_{inf.}*); (6) mások bátorítása az igazságtalan cselekedet vagy döntés elleni akcióra (*A_{bát.}*); (7) mások által elvégzendőnek tartott cselekedetek (*A_{más.}*); és (8) olyan cselekvéssel összefüggő gondolatok, melyek egyik fenti kategóriába sem illenek bele (*A_?*).

Cselekvéshiány. Az első kutatással szembeállítva a cselekvéshiánnyal kapcsolatos gondolatokat külön kategóriaként kezeltük. Ide tartoznak azok a megjegyzések, melyek szerint a személy nem tesz semmit csak legfeljebb arra gondol, hogy az igazságtalansággal szembeni akció lehetetlen vagy reménytelen.

Reflexiók, értékelések és megítélések. A negyedik típusú válaszcsoporthoz tartozó

megjegyzéseket az alábbi hat kategóriába soroltuk be: (1) a kezdeményező vagy döntéseinek értékelése (\acute{E}_k); (2) reflexiók a közvetlen eseményről vagy szituációról (R_{sz}); (3) általánosabb reflexiók ($R_{\acute{a}}$), melyeket az esemény vált ki, de amelyek javarészt általánosabb kérdésekkel foglalkoznak (például az iskolarendszerrel, a tanárokkal általában, az igazságtalansággal általában); (4) reflexiók az eseménynek az áldozatra vonatkozó hosszú távú következményeiről ($K_{\acute{a}}$); (5) reflexiók az esemény hosszú távú konzekvenciáiról a tanárral (kezdeményezővel) vagy a tanár–diák viszonytal kapcsolatban (K_k); és (6) az esemény jelentőségét lekicsinylő megjegyzések ($Lek.$).

Érzelmi válaszok. A következő választípusba érzelmi válaszok tartoznak ($Emo.$), melyeket hat további kategóriába soroltunk be. Az első öt ezek közül azoknak felel meg, melyeket a ténylegesen megjelenő igazságtalan eseményekkel kapcsolatos leírások elemzéséből kiindulva alakítottunk ki: E_1 – düh, harag; E_2 – idegeskedés, fizikai tünetek; E_3 – meglepetés; E_4 – tehetetlenség, depresszió; és E_5 – csalódottság, becsapottság érzés. Ezen kívül ritkán, de előfordultak az irigység érzések is (E_6).

Képzletbeli agresszió. A képzletbeli agressziót ($Ag.$) külön kategóriaként kezeltük.

Empatikus válaszok. Egy további kódolási kategóriát alkottak a megfigyelő szerepbe magukat beleélő személyek empatikus válasza ($Emp.$), mint például az együttérzés, spekulációk az áldozat érzéseiről és gondolatairól és olyan típusú megjegyzések, mint „ha én a helyébe lennék, akkor ...”, melyek cselekvésre, nem cselekvésre, érzelmekre és agressziókra vonatkoztak.

Nem kódolt megjegyzések. A fenti osztályozási rendszer nem fedi le a forgatókönyvekkel kapcsolatos megjegyzéseket [például „Ez egy nagyon valószínű (rossz) példa”], a kísérletezőnek szóló közleményeket (például „Ugyanez történt velem egyszer”), s azokat a reflexiókat, melyekben a személyek – mivel úgy érzik, hogy nincs megfelelő információjuk az esemény részleteiről – különböző alternatívákat vonultatnak fel (például „A konkrét körülményektől függ: ha az áldozat barátom lenne, akkor ..., ha viszont nem szeretem, akkor ...”). Következésképpen az ilyen típusú válaszokat az elemzésben nem is vettük figyelembe. 57 ilyen megjegyzés volt. A maradék 1406 megjegyzésből csak 24 (1,7%) nem volt besorolható a fenti kategóriarendszer segítségével.

A kódolás objektivitása

A kódolás objektivitását úgy ellenőriztük, hogy egy a vizsgálat speciális céljaiban járatlan doktoráló hallgatót megkértünk, hogy kódoljon újra 40 véletlenszerű kiválasztott jegyzőkönyvet, miután részletes leírást kapott a kategóriarendszerről és röviden gyakorolta magát 8 további jegyzőkönyvvel. A kódolók közötti egyetértés 87,3% volt a szegmentálásban, vagyis egyedi gondolati egységekre tagolásban, és 82,6% az egységek besorolásában. Ha csak a választípusban meglévő egyet nem értést számláljuk és eltekintünk az azonos választípuson belüli egyet nem értésektől, akkor a kategorizációs egyetértés 82,6%-ról 88,4%-ra nő.

Eredmények

A 3. táblázat mutatja különböző választípusok és kategóriák megjelenési gyakoriságát. Mint látható, az összes kódolt válasznak kb. a fele (50,3%) reflexió, értékelés és megítélés volt. Ezen a típuson belül az eseménnyel kapcsolatos reflexiók (23,1%) és a kezdeményező értékelései (15,3%) voltak a leggyakoribbak. A cselekvéssel kapcsolatos gondolatok alkották az összes megfigyelt válasz 16,4%-át. A leggyakoribb kategória ebből a típusból az igazság helyreállítása volt (9,9%), az összes többi kategória sokkal ritkább volt. Az attribúciós kérdéseket és gondolatokat kb. ugyanolyan gyakran láttuk, mint a cselekvéssel kapcsolatos gondolatokat; az összes kódolt megjegyzés 15,1%-át alkották. Az attribúciós kérdések (4,5%) s az oki attribúciók (6,5%) gyakoribbak voltak, mint a felelősség attribúciók (1,8%) és a felelősség elhárítások (2,3%). A megfigyelt érzelmi válaszok (8,0%) javarészt a düh, harag, méltatlankodás kategóriájába tartoztak (4,4%), valamint a csalódottságéba (1,7%). Az empátiás válaszok (3,7%), melyek természetesen csak a megfigyelő szerepét felvevő személyeknél jelentek meg, valamint a nem cselekvéssel kapcsolatos válaszok (3,4%) és a képzeletbeli agressziók (1,3%) egészítették ki a kódolt válaszok összességét.

3. táblázat

Különböző válaszkategóriák gyakorisága

Választípusok és kategóriák	gyakoriság	%
<i>Attributív kérdések és gondolatok</i>		
Attributív kérdések	63	4,47
Oksági attribúció	91	6,46
Felelősség attribúció	26	1,85
Felelősség elhárítás	33	2,34
Összesen	213	15,12
<i>Cselekvéssel kapcsolatos gondolatok</i>		
Az igazságosság helyreállítása	140	9,94
Büntetés	28	1,99
Passzív ellenállás	13	0,92
Szembeszállás a tilalommal	5	0,36
Információ keresés	16	1,14
Mások bátorítása	14	0,99
Mások által elvégzendő cselekedetek	11	0,78
Kétes esetek	4	0,28
Összesen	231	16,40
<i>Nem cselekvés</i>	48	3,41

[3. táblázat folytatása]

Választípusok és kategóriák	gyakoriság	%
<i>Reflexiók, értékelések és megítélések</i>		
A kezdeményező értékelése	216	15,34
Reflexiók az eseményről	325	23,08
Általánosított reflexiók	54	3,84
Következmények az áldozat számára	48	3,41
Következmények a kezdeményező számára	25	1,78
Lebecsülés	40	2,84
Összesen	708	50,29
<i>Érzelmi válaszok</i>		
Düh, harag	62	4,40
Fizikai szimptomák	8	0,57
Meglepetés	9	0,64
Tehetetlenség, szomorúság	8	0,57
Csalódás, becsapottság	24	1,70
Irigység	2	0,14
Összesen	113	8,03
<i>Képzeltbeli agresszió</i>	19	1,35
<i>Empátiás reagálás</i>	52	3,69
Kódolatlan válaszok	24	1,70
Összesen	1408	100,00%

A válaszkategóriák közül sok túl ritkán fordult elő ahhoz, hogy statisztikailag elemezhesük. A második vizsgálat szűkebben körülírt kategóriáit olyan nagyobb egységekbe kombináltuk, melyek a lehető legnagyobb mértékben hasonlítanak az első vizsgálat kategóriáihoz. Így például az attribúciós gondolatok mindegyikét egy kategóriaként kezeltük, a nem cselekvéssel kapcsolatos megjegyzéseket a cselekvéssel kapcsolatos gondolatok alá soroltuk be, s minden reflexiót, értékelést és megítélést – együtt az empátiás reakciókkal – összevontunk. Az első kutatással szemben az érzelmi reagálásokat (beleértve ebbe a képzeltbeli agressziót is) további negyedik kategóriaként kezeltük. Varianciaanalízist végeztünk a válasz típusával, a személy perspektívájával, nemével és a forgatókönyvekkel, mint faktorokkal. Két szignifikáns fő hatást kaptunk. A perspektíva volt az egyik $F(1, 258) = 9,77, p < 0,01$, a választípus a másik $F(3, 774) = 151,52, p < 0,01$. Mindkettőt módosítja azonban az e két változó közötti interakció, $F(3, 774) = 9,60, p < 0,01$. Az interakció azt mutatja, hogy a megfigyelő és az áldozat szerepét összehasonlítva az áldozat szerepét felvevő személyek jóval kevesebb reflexiós választ adtak (2,48 vs. 3,02) és szignifikánsan több cselekvéssel kapcsolatos gondolatot (1,31 vs. 0,66). Az attributív gondolatokban található különbség – ahol az áldozatoknál az átlag 0,87 volt, míg a megfigyelőknél 0,64 – nem bizonyult szignifikánsnak. Végül az érzelmi válaszok szignifikánsan gyakoribbak voltak áldozat-

toknál (0,70), mint megfigyelőknél (0,24). Sem a személyek által kapott forgatókönyveknek, sem a személyek nemének nem volt szignifikáns hatása.

Megbeszélés

A vizsgálatban talált gondolatok és gyakoriságuk meglehetősen jól egybevágnak az ugyanezen módszert használó első vizsgálat eredményeivel. Mindkét vizsgálat arra mutat, hogy a legfontosabb kognitív aktivitás az eseménnyel kapcsolatos reflexió és értékelés. Mint azt több szerző már felvetett (COHEN, 1982; UTNE és KIDD, 1980). Jelentősek az attributív megnyilvánulások is. Sokkal kevésbé uralkodnak azonban gondolatainkat, mint azt ezen szerzők írásai alapján véltük volna. A cselekvéssel kapcsolatos gondolatok legalább olyan gyakoriak, mint az attributívak. Ez az eredmény, valamint a fontosabb típusokon belüli változatosság a válaszkategóriákban arra utal, hogy a jelenlegieknél részletesebb és bonyolultabb modellekre van szükségünk ahhoz, hogy megfelelően feltárjuk, mi megy végbe az emberek fejében, mikor igazságtalansággal találják szembe magukat.⁸ A további elemzésnek a különböző típusok és gondolati kategóriák idői szerveződésére kell koncentrálni, valamint arra, hogy milyen kapcsolatban vannak ezek egymással.

Az áldozatok és megfigyelők között talált különbségek szintén meglepően hasonlítanak az első szerepjátszási vizsgálat eredményeihez. Úgy látszik, hogy az áldozatok személyesen érintettebbek, mint a megfigyelők. A megítélési adatokkal kapcsolatos eredmények előzetes elemzése alátámasztja ezt az értelmezést. Az áldozatszerepet felvevő személyek erőteljesebben empatizáltak az igazságtalanság áldozatával a történetben, az eseményt igazságtalabbnak észlelték, s magukat igaztobbabbnak, csalódottabbnak, rosszkedűbbnek és tanácstalanabbnak tartották, mint a megfigyelő személyek. Ez összhangban van a korábbi szerzők téziseivel (MIKULA, 1984; WALSTER és mts.-ai, 1978), s arra utal, hogy az igazságtalansággal kapcsolatos elméletalkotás során szükség van az igazságtalan eseménnyel kapcsolatos perspektíva, mint további változó felvételére. Ez természetesen nemcsak az áldozatokra és megfigyelőkre igaz, hanem a kezdeményezőnek, az igazságtalanság okozójának perspektívájára is (lásd DEUTSCH, 1985).

A következő eredmény a cselekvés és nem cselekvés viszonyával kapcsolatos. A szerepjátszási vizsgálatokban megfigyelt megjegyzések arról, hogy lehetetlen vagy eredménytelen az igazságtalansággal szembeszállni, arra utalnak, hogy számos személy lemondóan viszonyult ahhoz, ami történt. Ezek a személyek nem mondták azt, hogy nem történt igazságtalanság és nem is értékelték alul a történeteket.⁹ Úgy vélték, hogy

⁸Óvatosnak kell azonban lennünk, amikor a jelen eredmények alapján hajlunk arra az általánosításra, hogy az emberek mindig ugyanennyit gondolkoznak, mikor egy igazságtalansággal találkoznak. A szerepjátszó vizsgálatok hipotetikus természete lehet, hogy megnöveli a személyek kognitív aktivitását (vö. GREENBERG, 1984 elemzését a gondolkodás nélküli reagálásról az igazságtalanságra).

⁹Nincsen szignifikáns korreláció a nem cselekvéssel kapcsolatos megjegyzések és az esemény jelentőségét alulértékelők között.

az esemény igazságtalan volt, de nem akartak fellépni vele szemben. Ez az adat összhangban van az utólagos beszámolókból kapott eredményekkel. Szemben azzal, amit korábbi elméletírók hirdettek (például ADAMS, 1965), a sorsunkba való belenyugvás járható alternatíva az igazságosság kiegyenlítő akcióval vagy kognitív torzításokkal való helyreállításával szemben (GREENBERG, 1984).

Ha a szerepjátszási vizsgálatokban megfigyelt akció kapcsolatú gondolatok teljes skáláját, valamint az utólagos beszámolókból megjelenített akciókat tekintjük, négy különböző viselkedési választ lehet elkülöníteni az igazságtalan eseményekkel kapcsolatban: (1) az igazság helyreállítása saját beavatkozás vagy mások segítségével révén; (2) az igazságtalanság kezdeményezőinek megbüntetésére vagy aktív módon, vagy passzív ellenállás segítségével¹⁰; (3) „kilépési reagálások”; és (4) belenyugvás. Az igazságtalansággal kapcsolatos elméleti modelljeinknek mindezeket a válaszlehetőségeket tekintetbe kell venniük és meg kell határozniuk azokat a helyzeti és személyes specifikus feltételeket, melyek előfordulásukkal kapcsolatban vannak. E feladat során talán hasznos lesz, ha mérítünk az igazságtalanságtól eltérő stresszteli eseményekkel kapcsolatos kutatási eredményekből és elméleti irodalomból.

Utolsó megtárgyalandó témánk az érzelmi reagálásokkal kapcsolatos.¹¹ A megfigyelt érzelmek összhangban vannak a retrospektív beszámolókból találtakkal. Újra a düh és a harag reakciói voltak a leggyakoribbak. Ez alátámasztja az igazságtalansággal kapcsolatos legnevesebb elméleteknek (például ADAMS, 1965) téziseit. A további érzelmek következetes megjelenése azonban arra utal, hogy az igazságtalanság élményével kapcsolatos fogalmi elemzésben ezeket is tekintetbe kell venni. A megfigyelt érzelmi kategóriák egy meglehetősen összetett érzelmi folyamat különböző vonatkozásait és szakaszait tükrözik, melyeket az igazságtalanság észlelése kivált.¹² Természetesen vonzó dolog arról spekulálni, hogy milyen lehet az érzelmeknek ez az idői elrendeződése. Ebben a szekvenciában az első helyet feltehetően a meglepetés foglalná el (E_3). Az izgatottsági reakciók (E_2) feltehetően a második helyet foglalják el. A harmadik helyet a csalódottsági érzéseknek tarthatjuk fenn (E_5). Végül az igazságtalansággal való megküzdés stratégiájának függvényében vagy a düh és méltatlankodás (E_1), vagy a szomorúság és tehetetlenség (E_4) jelenhet meg a negyedik helyen. Nem is kell hangsúlyozni, hogy a vizsgálatunkban használt módszer túl durva ahhoz, hogy bármilyen információt is adjon az érzelmek idői elrendezésére vonatkozó bármilyen felfogásra nézve. Gyümölcsöző lehet azonban maga az ötlet, hogy az érzelmi reakciók feltárására folyamat modellt kell alkalmazunk.

¹⁰ Felvethető, hogy a kezdeményező megbüntetésére az igazság helyreállításának alkategóriája, s nem független válaszosztály. A büntetés azonban csak az egyenlőség értelmében képes helyreállítani az igazságot; nem változtatja meg az áldozat kezelését az igazságtalan személy által. Helyesebbnek tűnik tehát e két viselkedési válasz megkülönböztetését fenntartani.

¹¹ Ezek száma a második vizsgálatban nagyobb volt mint az elsőben, de még így is elég alacsony maradt. Ez a szerepjátszó eljárás következménye lehet, valamint az igazságtalan esemény hipotetikus természetéből eredhet. A másik kézenfekvő magyarázat az lehet, hogy a megítélők nem jól kódolták a fennálló érzelmi kifejezéseket, hiszen csak nyíltan megnevezett érzelmekeket soroltak be. Más megjegyzések, melyek a személy érzelmi állapotát követve tükrözhetők, azért nem kerültek feldolgozásra, hogy amennyire csak lehet, csökkentsük a szubjektív interpretációt.

¹² Hálás vagyok Klaus Scherernek azért, hogy felhívta a figyelmemet erre a lehetőségre.

Konklúziók

A jelen tanulmányban vázolt módszerek hasznosnak bizonyultak és érdekes adatokat nyújtottak az igazságtalanság élményének természetére. Ezen felül a két módszer meglehetősen jól egészíti ki egymást. A szerepjátszási eljárás elképzelt igazságtalan eseményekre adott spontán reakciókról nyújt adatokat, míg az utólagos beszámoló eljárással kapott válaszok nem spontánok, de ténylegesen átélt igazságtalan élményekkel kapcsolatosak. A két módszerrel kapott eredmények egybehangzó volta (például az érzelmi és egyéb viselkedési válaszokat illetően) komolyan alátámasztja érvényességüket. Azt is igazolta munkánk, hogy hasznos, ha különböző módszereket használunk. A változatosság különösen hasznos akkor, ha a vizsgált téma olyan bonyolult és nehezen megragadható, mint az igazságtalanság.

Mi következik e vizsgálatokból? Véleményem szerint arra utalnak, hogy az igazságtalanság élménye megismerési mozzanatok érzelmek és cselekvési tendenciák vagy cselekedetek egymással kapcsolatban levő szekvenciájából álló sokarcú folyamat. Az, hogy milyen gondolatok, érzelmek és cselekedetek jelennek meg egy adott esetben, részben annak a függvénye, hogy milyen esemény váltotta ki az igazságtalanság észlelését és hogy milyenek a körülmények (például ha az érintett személyek közti hatalmi viszonyok vagy az, hogy mennyire váratlan volt az esemény). A szekvenciában később megjelenő válaszokat a korábbi megismerési, érzelmi és viselkedési válaszok is befolyásolni fogják. Végül ésszerű feltételezés az is, hogy a változatosság egy jó részét egyéni különbségek fogják magyarázni.

Ha elfogadjuk az igazságtalanság élményének illetően fogalmi megragadását, meglehetősen világosak a jövőbeni kutatás feladatai. Először is taxonómiát kell kidolgoznunk azokra a fontosabb eseménytípusokra, melyek az igazságtalanság átéléséhez vezetnek. Másodsor, részletesen elemeznünk kell a különböző megismerési, érzelmi és cselekvési mozzanatok kapcsolatát mind az egyes alrendszereken belül, mind az alrendszerek között. Harmadszor, azonosítanunk kell a kiváltó események (és módosító feltételek), a megismerési mozzanatok, az érzések és a cselekvések jellegzetes szekvenciális mintáit. Negyedszer és végül, hasznos lenne az igazságtalanságra adott jellegzetes válaszminták egyéni különbségeit kutatni.

A tanulmányban ismertetett vizsgálatok csak első lépések ebben az irányban. Véleményem szerint azonban ígéretesek, remélem, hogy mások is követni fognak ezen az úton.

(Pléh Csaba fordítása)

Irodalom

- ADAMS, J. S., 1965, Inequity in social exchange, In BERKOWITZ, L. (ed.), *Advances in experimental social psychology* Academic Press, New York
- ADAMS, J. S. and FREEDMAN, S., 1976, Equity theory revisited, In BERKOWITZ L. és WALSTER E. (eds.), *Advances in experimental social psychology* Vol. 9, Academic Press, New York

- COHEN, R. L., 1982, Perceiving justice: An attributional perspective, In GREENBERG, J. and COHEN, R. L. (eds.), *Equity and justice in social behavior*. Academic Press, New York.
- DEUTSCH, M., 1983, Current social psychological perspectives on Justice, *European Journal of Social Psychology*, 13, 305–319.
- DEUTSCH, M., 1985, *Distributive justice: A social psychological perspective*, Yale University Press, New Haven
- FOLGER, R. (ed.), 1984, *The sense of injustice: Social psychological perspectives*, Plenum Press, New York
- GREENBERG, J., 1984, On the apocryphal nature of inequity distress, In FOLGER, R. (ed.), *The sense of injustice: Social psychological perspectives*, Plenum Press, New York
- GREENBERG, J. and COHEN, R. L. (eds.), 1982, *Equity and justice in social behavior*, Academic Press, New York
- HOMANS, G. C., 1961, *Social behaviour: Its elementary forms*, Harcourt, Brace and world, New York.
- KAYSER, E. and SCHWINGER, T., 1982, A theoretical analysis of the relationship among individual justice concept, layman's psychology, and distribution decision, *Journal of the Theory of Social Behaviour*, 12, 47–51.
- LERNER, M. J. and LERNER, S. C. (eds.), 1981, *The justice motive in social behavior*, Plenum Press, New York.
- MIKULA, G. (ed.), 1980, *Justice and social interaction*, Springer-Verlag, New York.
- MIKULA, G., 1984, Justice and fairness in interpersonal relations: Thoughts and suggestions. In TAJFEL, H. (ed.), *The social dimension: European developments in social psychology* Cambridge University Press, Cambridge, England.
- MIKULA, G. and SCHLAMBERGER, K., 1985, What people think about an unjust event: Toward a better understanding of the phenomenology of experiences of injustice, *European Journal of Social Psychology*, 15, 37–49.
- REIS, H. T., 1984, The multidimensionality of justice, In FOLGER, R. (ed.), *The sense of injustice: Social psychological perspectives*, Plenum Press, New York.
- UTNE, M. K. and KIDD, R. F., 1980, Equity and attribution, In MIKULA, G. (ed.), *Justice and social interaction*, Springer-Verlag, New York.
- WALSTER, E., WALSTER, G. W. and BERSCHIED, E., 1978, *Equity: Theory and research*, Boston, Allyn és Bacon.

**THE EXPERIENCE OF INJUSTICE:
TOWARD A BETTER UNDERSTANDING
OF ITS PHENOMENOLOGY**

One major reason for our poor knowledge of what people think and feel when they confront an unjust event lies in methodological difficulties. To learn about these processes one must rely on subjects' self-reports, which are of questionable validity. However, if we really want to proceed in our understanding it is important to study what people think and feel when they confront an unjust event, and how these cognitions and feelings mediate their final reactions. The bias toward rigorous methodology should not prevent the relevant research from being conducted, even if the data collected are not as "pure" as one would like them to be.

In the first study subjects were asked to report as completely as possible: (1) their thoughts and feelings in the situation they described, (2) whether, and if so, what consequences had resulted and what action they had taken in response to their unjust treatment; and, (3) if their view of the event has changed subsequently, and if so, how it changed.

The second study was a role playing investigation in order to explore in more detail the cognitive processes and emotional reactions that are elicited by the perception of an unjust event. In addition, an attempt was made to examine possible differences between a person in the role of victim and a person in the role of an unaffected observer.

Five different scenarios of injustice were employed, all related to the school setting. One scenario was the same as that in the first investigation; the other four were concerned with grading problems, unjustified accusation or blaming, and lack of recognition of a pupil's effort or performance by a teacher. The events described in these scenarios were selected on the basis of informal interviews with students regarding frequently occurring unjust events.

According to the results the major type of cognitive activity involved reflections on and evaluations of the event. Attributional cognitions are also of importance, but action-related thoughts occur at least as frequently as attributional thoughts. Victims seem to be personally more involved than are observers.

Four major types of behavioral responses to an unjust event have been differentiated: (1) attempts to restore justice, either by one's own intervention or by seeking support from others; (2) punishment of the perpetrator, either in an active way or in form of passive resistance; (3) "leaving the field"-reactions; and (4) resignation. The most frequent emotional reactions turned out to be anger and rage.

The studies carry at least four implications for future research. First, we would have to develop a taxonomy of major types of events that elicit the perceptions of injustice. Second, we would have to analyse in detail the interrelationships existing between certain cognitions, emotions, and actions (or action tendencies), both within

and between the three sub-systems of the process. Third, we should try to identify typical sequential patterns of eliciting events (and circumstances given, see above), cognitions, feelings, and actions. Fourth and finally, it would be useful to explore individual differences with regard to typical patterns of responding to an injustice.